

Olga WASIUTA, Sergiusz WASIUTA

Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie

KLANOWA STRUKTURA SPOŁECZNA A KRAJOBRAZ POLITYCZNO-GOSPODARCZY PÓŁNOCNEGO KAUKAZU

Abstrakt:

Na Kaukazie Północnym od dawna ustaliły się dwie warstwy życia społeczno-kulturowego: zewnętrzna i wewnętrzna. Warstwa zewnętrzna formalnie wprowadza społeczeństwa w państwowy system ideologiczny i gospodarczy, podczas gdy wewnętrzna (obejmująca m.in. tukhummy i tejpy), istniejąc niezależnie od pierwszej jest realnym źródłem duchowej i etnicznej identyfikacji narodów kaukaskich. Zmieniona pod wpływem władzy radzieckiej tradycyjna struktura społeczeństw górskich obecnie doprowadza do nepotyzmu i korupcji w nominacjach na stanowiska w administracji, zwłaszcza niższego szczebla. Struktura wewnętrzna społeczeństw Kaukazu Północnego różni się od siebie, a w każdej republice istnieje etniczna specyfika. Związki klanowe często mają wpływ nie tylko na tworzenie się elit w republikach, ale są podłożem nieustannej rywalizacji o władzę i wpływy. Obowiązują niepisane umowy między najbardziej wpływowymi klanami, mającymi oparcie we własnych społecznościach. Jest ona najbardziej wyraźna w republikach wieloetnicznych: Dagestanie, Kabardyno-Bałkarii i Karaczajo-Czerkiesji.

Słowa kluczowe: Północny Kaukaz, tejpy, elity, więzi klanowe.

Na Północnym Kaukazie życie społeczne toczy się na dwóch płaszczyznach: zewnętrznej obejmującej państwowe struktury gospodarcze i oficjalną ideologię, oraz wewnętrznej, związanej z tradycjami i będącej źródłem tożsamości ludzi. Ta druga sfera cechuje się silnym zakorzeniem i niezależnością w stosunku do pierwszej. Obejmuje ona m.in. tukhummy oraz tejpy. Stanowią one istotę „wolnych społeczeństw” lub stowarzyszeń (Исаева, Исаев 1982, s. 45; Мазаева 1999, s. 14; por. także Wasiuta, Wasiuta 2016). Tejpy nazywane także tajpami (arab. = rasy, plemiona) są jednostkami organizacji wewnętrznej narodów wajnachskich (Czeczeni i Ingusze, przyp. red.), składającymi się z rodów o wspólnym pochodzeniu w linii męskiej, czasami posiadającymi mitycznych przodków, którego imię noszą. Tejpy posiadają własne terytoria, cmentarze, wojskowe wieże obserwacyjne, świątynie i

Wasiuta, O., Wasiuta, S., Klanowa struktura społeczna a krajobraz polityczno-gospodarczy Północnego Kaukazu, Przegląd Geopolityczny, 20, 2017, s. 53-73.

sanktuaria. Mają też one hierarchiczną strukturę wewnętrzną. Pojedyncze a spokrewnione rodziny tworzą ugrupowanie nazywane „ludzie jednego domu”. Grupy takie z kolei łączą się w większe związki – „ludzie tej samej drogi”, a następnie „ludzie tej samej gałęzi”, a na końcu tej piramidy jest tejp nazywany od imienia przodka (Зязиков 2004, s.110).

Klanowa struktura kaukaskich społeczeństw istnieje niezależnie od oficjalnego życia państwowego i jest realnym źródłem siły duchowej i tożsamości osób (Задворнов 2000, s. 52). Tejpy stanowiły terytorialne wspólnoty, w których władzę sprawował wybieralny samorząd. Na czele tejp stał przywódca, który kierował organem przedstawicielskim - radą tejską, która piastowała najwyższą władzę ustawodawczą i sądowniczą (Жакаев 1997, s. 40-41). Przywódcą tejp był ten członek społeczności, który według reszty miał największe wobec wszystkich zasługi i on był najwyższym organem władzy wykonawczej. W sprawach, które wymagały głosowania, wszyscy członkowie rady tejskiej byli równi, nie wyłączając przywódcy (Мамакаев 2005, s. 176-185). Podstawą prawną regulującą stosunki między ludźmi poszczególnych tejpów był zbiór praw obyczajowych zwany adat (arab. *ada* = zwyczaj). Obejmuje on zasady postępowania i normy prawne dotyczące m.in. rodziny i własności, które pochodzą z okresu przedislamskiego i nie zostały odzwierciedlone w szariacie (Дмитриев, 2003, s. 163; Жданко 1990, s. 346).

Upadek systemu sowieckiego oraz znaczące zmiany w życiu politycznym i gospodarczym społeczeństwa rosyjskiego w ogromnym stopniu przyczyniły się do ożywienia tradycyjnego porządku społecznego na Północnym Kaukazie, choć w nieco zmienionej formie, dostosowanej do realiów współczesnej Rosji. Zmieniona pod wpływem władzy radzieckiej tradycyjna struktura społeczeństw górskich często doprowadza do korupcji i nepotyzmu w nominacjach na stanowiska w administracji, zwłaszcza niższego szczebla. Istnieje określona hierarchia kandydatów, oparta o stosunki wewnątrz tukhumów, jak i możliwość kupna określonych czynności wyborczych (podpisów poparcia, głosów w trakcie elekcji). Znane są przypadki, kiedy w celu osiągnięcia określonego wyniku w wyborach na teren sprowadzano i meldowano krewnych kandydata. Centrum federalne często przyzyka oczy na sprawy tego typu, głównie z powodu małej atrakcyjności gospodarczej regionów o silnych wpływach prawa tradycyjnego. Główne cechy krajobrazu Północnego Kaukazu to wielka siła przywiązania do zasad adatu, które pozostają ważniejsze niż prawo państwowe i koraniczne, a ponadto silne zróżnicowanie etniczne, niski poziom uprzemysłowienia i urbanizacji, oraz dynamika demograficzna (Боров 2007, s. 231).

Ponadto, mieszkańcy Kaukazu Północnego czują się w Federacji Rosyjskiej obywatelami drugiej kategorii, cierpiąc z powodu niebezpieczeństwa ataków ze strony nacjonalistów i nękania przez policję. Według danych Moskiewskiego Biura Praw Człowieka, od 2010 roku w Rosji rocznie dokonywanych jest 130-210 ataków na tle etnicznym, w których ginie

Wasiuta, O., Wasiluta, S., Klanowa struktura społeczna a krajobraz polityczno-gospodarczy Północnego Kaukazu, Przegląd Geopolityczny, 20, 2017, s. 53-73.

każdorazowo kilkadziesiąt osób¹. W Rosji wzrasta odsetek osób o poglądach ksenofobicznych, domagających się ograniczenia napływu migrantów z Kaukazu i Turkiestanu, w stosunku do których odczuwają wrogość i strach (Dunlop, Menon 2013).

Po okresie tłumienia i niszczenia tradycji etnicznych w Związku Sowieckim, od początku lat 90-tych ubiegłego wieku wśród narodów Północnego Kaukazu nastąpił ogromny rozwój zainteresowań historią ludów, genealogią, odtwarzaniem rodowodów. Ludzie zdali sobie sprawę, że jedyną wartością, niezależną od sytuacji ekonomicznej i politycznej jest rodzina i tejp. Kult tejsu ma wpływ nie tylko na tworzenie się elit w republikach, ale prowadzi do nieustannej rywalizacji między klanami i do walki o władzę i wpływy gospodarcze.

Czczenia

Czczeński tukhum to zjednoczenie wojskowo-gospodarcze kilku grup tejpów powołane dla wspólnej ochrony przed atakami wroga i wymiany gospodarczej. Niektórzy badaczy uważają, że między tukhmem i tejpem w ich historycznej roli nie ma żadnej różnicy poza ilością osób należących do danych struktur, ponieważ i tukhum i tejp mogły pełnić i funkcje rodu i zjednoczenia rodów. Chociaż tukhum znaczy „rodzina”, w rozumieniu Czczenów nigdy nie był rozumiany jako grupa krewniacza, a traktowany był jako zjednoczenie rodów określonego terytorium i języka. Czczeński tukhum, w przeciwieństwie do rodu, nie miał oficjalnego przywódcy, będąc raczej organizacją społeczną. Jego organem doradczym była rada starszych, która składała się z przedstawicieli wszystkich tejpów uczestniczących w nim na równych prawach. Rada ta była zwoływana w celu rozstrzygnięcia sporów między tejpami, dla ochrony interesów zarówno poszczególnych tejpów, jak i całego tukhuma. Oprócz tego rada miała prawo do wypowiedzania wojny, negocjacji i zawarcia pokoju (Мамакаев 1973).

Po rozpadzie ZSRR nowa elita Czczenów próbowała odejść od przestarzałych form stosunków społecznych i zbudować nowoczesne państwo demokratyczne, co uniemożliwiły dramatyczne wydarzenia, jakie dotknęły Czczenie na przełomie tysiącleci. Czczeni ulegli rozbięciu na wiele grup, ceniących różne wartości, traktujących dotąd niezmienną tradycję wybiórczo, ponieważ do władzy doszło pokolenie ludzi wychowanych w okresie chaosu i

¹ *Россия: За прошедший год было совершено более ста нападений на почве ксенофобии*, <http://www.fergananews.com/news.php?id=19991>; *Расизм и ксенофобия в России. Итоги октября 2013*, <http://www.sova-center.ru/racism-xenophobia/publications/2013/11/d28300/>; Trochę inne dane podaje Raport Centrum Informacji Analitycznej „Sowa” („Ультраправые на улицах: с плакатом за демократию или с ножом в кармане: Ксенофобия и радикальный национализм и противодействие им в 2012 году в России”. Под редакцией Александра Верховского, http://polit.ru/article/2013/03/14/2012-report_13-03-11/#_ftn2).

Wasłuta, O., Wasłuta, S., Klanowa struktura społeczna a krajobraz polityczno-gospodarczy Północnego Kaukazu, Przegląd Geopolityczny, 20, 2017, s. 53-73.

wojen, które odeszło od „tradycji ojców” i podażyło w kierunku radykalnych nurtów religijnych, ogłaszając szariat najwyższym prawem w republice (Górecki 2002, s. 61). Dążenie młodych reformatorów i radykałów religijnych stawia często w sprzeczności ideały i wartości, którymi żyło i żyje pokolenie ich ojców. Powoduje to konflikty nie tylko między określonymi grupami, rodami czeczeńskimi, ale również wewnątrz rodzin.

Współczesne społeczeństwo czeczeńskie dzieli się na 170-180 tejpów, w tym około 100 górskich i 79 równinnych (Мызаев 2011, s. 11). Największe tejpy to Benoj (320 tys. osób), Centaraj (około 50 tys.), Czinchoj (40-45 tys.), Akchij (około 50 tys.), Alleraj (ponad 30 tys.), Biłtoj i Belgatoj (po około 30 tys.) i Gendagenoj (ponad 25 tys.). Historycznie podstawą tejpów były wspólne interesy gospodarcze tworzących je rodów (Ибрагимов 2006, s. 176-178). Obecnie interesy te zostały osłabione, ale tejp pozostaje jednością psychologiczną i polityczną. Każdy z nich ma swoją radę starszych, nieformalny sąd i oddzielny cmentarz. Tejpy są podzielone na formacje podklanowe, reprezentujące 10-50 osobowe rodziny na czele z radą starszych. W Czeczenii, jak i w innych regionach Północnego Kaukazu, stabilność sytuacji społeczno-politycznej w dużej mierze zależy od stopnia reprezentacji tradycyjnych struktur klanowych w strukturach oficjalnej władzy. Tejpy które straciły władzę, ale mają szereg ważnych stanowisk w strukturach rządowych, próbują odzyskać utracone wpływy. Interesy klanów krzyżują się z dążeniami poszczególnych organów władzy.

Duże tejpy są rozproszone na terytorium całej Republiki. Najbardziej wpływowym i największym z nich jest Benoj. Liczy on około 320 tysięcy osób, z których większość mieszka w okolicach Urus - Martanowsk i Nożaj - Jurtus. Z tego tejsu pochodzą Kadyrowy i Jaamadajewy, a także Malik Saidullajew i Szamil Basajew. Ponadto, nawet do 70% diaspory czeczeńskiej poza Czeczenią to przedstawiciele tego tejsu. Jego autorytet znacznie ucierpiał na skutek wspomnianych tendencji modernizacyjnych. Ustanowienie szariatu najwyższym prawem przez Asłana Maschadowa po zakończeniu pierwszej wojny przekreśliło próby odwoływania się do tradycyjnych wartości (Kuleba 2007, s. 321-322). Oznaczało to również koniec polityki budowy nowoczesnego państwa demokratycznego, rozpoczętej przez zabitego jeszcze przed podpisaniem pokoju generała Dudajewa. Jednak w samej strukturze narodu czeczeńskiego nic się nie zmieniło. Tak jak poprzednio, według tradycji czeczeńskiej, głównym zadaniem tejsu jest pomoc i obrona swoich członków w każdej sytuacji i miejscu na świecie. W zamian za to tejp może liczyć na bezgraniczną lojalność swoich członków. Jeśli np. Czeczenowi uda się wyjechać za granicę, próbuje ściągnąć swoich krewnych, a gdy uzyska stanowisko dyrektorskie, w pierwszej kolejności zatrudnia swoich krewnych, jeżeli nie, to zobowiązany jest do znalezienia im pracy. Mają oni również pierwszeństwo, gdy przychodzi do rozstrzygnięcia w urzędzie próśb i innych spraw oficjalnych. Posłuszeństwo

Wasiuta, O., Wasiuta, S., Klanowa struktura społeczna a krajobraz polityczno-gospodarczy Północnego Kaukazu, Przegląd Geopolityczny, 20, 2017, s. 53-73.

wobec klanu jest większe niż wobec instytucji państwowych. Struktura klanowa przenika całe życie społeczne (Górecki, op.cit. s. 71-72).

Równowaga sił między klanami, która była tworzona przez lata, pod koniec XX wieku została naruszona pojawieniem się innych tejpów: D. Dudajewa, a następnie A. Maschadowa. Maschadow należał do tejp Alleroj, który miał nawet własną partię polityczną „Czczeńskie Państwo Islamskie”, utworzoną w 1997 roku z myślą o wzmocnieniu pozycji politycznej jej lidera (Тромев 2008, s. 218). Po wygraniu wyborów prezydenckich Maschadow zaczął usuwać swoich głównych rywali w walce politycznej - tejp Melchi (Jarichanow) i Benoj (Basajew). W rezultacie decyzji personalnych na głównych stanowiskach w rządzie Iczkerii² byli głównie przedstawiciele klanów Alleroj i Gordałoj (tejp żony Maschadowa) (Пеньковскій 2012, s. 94).

W 2007 roku do władzy doszedł w wyniku wyborów Ramzan Kadyrow, syn Achmata Kadyrowa, co było możliwe dzięki układowi z przedstawicielami innych klanów. Uwzględniono m.in. interesy tejp Benoj, udało się wynegocjować porozumienie z tejpem Jamadajewych, który nie zawsze stał po stronie tejp Kadyrowa. Rośnie również poparcie dla reżimu Ramzana Kadyrowa ze strony moskiewskich klanów czczeńskich Dżabraiłowa i Saldulajewa, które obawiają się utraty wpływów w Czeczenii. Kadyrow stał się autorytarnym liderem, który skupił wokół siebie elity w oparciu o zaufanych ludzi, tłumiąc i niszcząc ośrodki opozycji. Jego klan dominuje w Groznm, który był kiedyś znany ze swojej silnej wieloetnicznej kultury miejskiej. Władza Kadyrowa w Czeczenii nie opiera się więc tylko na patronacie Moskwy. W republice już dawno nie liczą się też tejp, a o dostępie do władzy nie decydują więzy krwi, lecz jedno żelazne kryterium: lojalność wobec Kadyrowa.

Ideologia Kadyrowa jest szczególnym połączeniem nacjonalizmu, islamu i lojalności wobec prezydenta W. Putina. Kadyrow uważa siebie za lidera nie tylko politycznego, ale i religijnego, wprowadzając sufijski islam, narzucając islamski strój dla kobiet, zachęcając do poligamii i realizując charytatywne projekty poza Czeczenią. Liczne media wspierają kult jego osoby, a ulice są pełne sloganów chwalcących Kadyrowa. Co najważniejsze, jest on w stanie narzucić swoją wolę przez panującą atmosferę strachu. Korzystając z pełnego poparcia Putina, Kadyrow jest jedynym przywódcą republiki, który niezależnie kontroluje struktury władzy oraz policję na terytorium republiki, osobiście kieruje operacjami antyterrorystycznymi i posiada wystarczającą autonomię gospodarczą. Wszystko to za cenę lojalności wobec Kremla.

Charakteryzując Ramzana Kadyrowa, ekspert Centrum Carnegie Aleksiej Małaszenko nazywa go „liderem narodowym którego celem jest wyniesienie

² Iczkeria – turecka nazwa południowo-wschodniej części obecnej Republiki Czeczenii, oznaczająca dosłownie „miejsce wewnętrzne”. Według legendy, pochodzą stąd wszystkie „czyste” klany czczeńskie. Często błędnie nazywano tak całe terytorium Czeczenii. Czynili tak zwłaszcza Kumycy, którzy mieli powiązania handlowe z Czeczenami (Литтелл 2013, s.17; Зенькович 2007, s.122).

swojej grupy etnicznej w jakikolwiek możliwy sposób”. Autor ten uważa, że obecny przywódca czecheński doskonale pasuje do rosyjskiej sceny politycznej i wyznaczając swoją linię polityczną, działa na wzór centrum federalnego. „Zarówno w Moskwie i w Groznych stosunki polityczne oparte są na zasadzie osobistej lojalności. Jakikolwiek sprzeciw traktowany jest jako przestępstwo przeciwko rządowi. Ramzan stał się dyktatorem” (Малашенко 2009, s. 134). Dzięki stabilizacji postępuje odbudowa miast, infrastruktury drogowej, zmniejsza się poziom przestępczości, a wczorajsi rebelianci stają się główną siłą militarną i polityczną kraju. W zamian za lojalność, Moskwa godzi się przyzykać oczy na metody, dzięki którym prezydent czecheński zachowuje swoją władzę. Dla Kremla przykład Kadyrowa jest bardzo wartościowy w obliczu możliwej destabilizacji Północnego Kaukazu. Stąd niespotykane w innych republikach Federacji przywileje spływające na Czeczenię w postaci pomocy finansowej i preferencji autonomicznych.

W czerwcu 2013 roku 115 tysięcy osób zostało przywiezionych do centrum Groznego z okazji Dnia Rosji. Ludzie śpiewali hymn, niosąc transparenty z portretami Putina i Kadyrowa, a sześć tysięcy mieszkańców w ubraniach o trzech kolorach - niebieskim, czerwonym i białym utworzyło rosyjską flagę. W wyborach parlamentarnych partia rządząca „Jedinaja Rosja” w Czeczenii wygrywa, otrzymując zawsze ponad 95% głosów przy frekwencji przekraczającej 99%. Czeczeni nauczyli się już zasad koniecznych do przetrwania.

Inguszetia

W Inguszetii struktura klanowa społeczeństwa ma nieco większe znaczenie, niż w Czeczenii. Dominuje tu sufijski islam z wieloma odmianami przypisanymi do poszczególnych tejpów. Chociaż Moskwa nie uwzględnia przynależności klanowej, w systemie zarządzania Inguszetią przynależność do jednego lub innego tejsu odgrywa ważną rolę, a na niższych szczeblach władzy klany mają wpływ decydujący.

Inguskie tejsy są zwykle nazywane „familiami”. W przeciwieństwie do czecheńskich tejpów, które mogą liczyć setki nazwisk, ilość nazwisk jest tu ograniczona. Inguskie nazwiska mają zwykle przedislamskie korzenie. Na przykład, tejs Ozdoj liczy 21 podtejpów i 47 nazwisk. Ozdojew to najbardziej popularne nazwisko w Inguszetii. Rodzina może podjąć decyzję, aby nadać nowe nazwisko komuś z rodu z różnych powodów - często w celu odróżnienia się od reszty tejsu. Np. Abukar Gudijew, członek Rady Starszych inguskiego tejsu Ozdoj stwierdził, że jego ojciec przyjął to nazwisko w 1920 roku, kiedy został skierowany na studia w Leningradzie, zrobił karierę partyjną i zechciał odróżnić się od tejsu Ozdoj. Użył więc imię swego ojca – Gudi i dał początek nowemu nazwisku i podtejsu Gudijew, który nadal jest częścią tejsu Ozdojewych. Małżeństwa wewnątrz tejsu istnieją, ale nie są mile widziane.

Wasiuta, O., Wasiuta, S., Klanowa struktura społeczna a krajobraz polityczno-gospodarczy Północnego Kaukazu, Przegląd Geopolityczny, 20, 2017, s. 53-73.

Dlatego też znając nazwisko osoby i miejsce jego pochodzenia, jest możliwe wiarygodne określenie jego przynależności do tejpy.

Do najbardziej wpływowych należą teipy Ozdojewych, Jewlojewych (najliczniejszy tejp w Inguszetii) i Auszewych. Duże wpływy ma też tejp Caroij (rodziny Carojew, Mjakijew, Tatijew, Gajtijew, Moguszkow, Ziazikow). Na czele rządu znajduje się obecnie Murat Ziazikow, podczas gdy jego bracia, Raszyd i Daud odpowiedzialni są za politykę kadrową oraz bezpieczeństwo Republiki. Wsparcie finansowe zapewnia swoim krewnym oligarcha Michaił Gucerijew, jeden z najbogatszych w Federacji, którego własnością są firmy „Rusneft”, „Rosyjski węgiel”, „Mospromstroy” oraz brytyjska firma GCM Globalny Energy Inc., wydobywająca ropę w Azerbejdżanie i Kazachstanie. Do tego samego tejpu należy były premier Timur Moguszkow, który nadzoruje programy gospodarcze rządu.

Tymczasem obecny prezydent Junus - Bek Jewkurow należy do małego tejpu ze wsi Tarskoje z rejonu Prigorodny położonego w sąsiedniej Osetii Północnej. Z tego samego tejpu jest Musa Czilijew (premier rządu), Uwais Jewkurow (brat Jewkurowa kontrolujący sektor paliwowy) oraz oligarcha Musa Keligow. O wyborze Jewkurowa zdecydowało porozumienie między tejpami i jego wysoka pozycja w armii (Пеньковскій 2012, s. 92-93).

Opozycja, na czele której wcześniej byli Makszarip Auszew (zabity w listopadzie 2009 r. w nie wyjaśnionych okolicznościach), właściciel strony internetowej „Ingushetiya.ru” Magomed Jewlojew (zabity w sierpniu 2008 r.), Bamatgirej Mankijew (były Minister Rolnictwa, jego syn- Jakub Mankijew został zabity w kwietniu 2013 r.), kontynuuje swoją działalność przez organizację „Mechk – Kchel” (dosłownie: „Rada kraju”), która powstała w 1991 roku. W 2008 roku odnowiła swoją działalność jako polityczny ruch opozycyjny do władzy i składa się z przedstawicieli wszystkich głównych tejpów. Broni ona tradycyjnych wartości a także zajmuje stanowiska w kwestiach politycznych, m.in. domaga się włączenia do Inguszetii okręgu Prigorodny³. Mechk – Kchel zorganizował wielotysięczne wiece protestu, które doprowadziły do poważnych starć z siłami bezpieczeństwa. Chociaż Mechk – Kchel udało się zorganizować kilka konferencji w Inguszetii i Moskwie, nie pomogło to w walce z korupcją, porwaniami i skrytobójczymi zamachami na przedstawicieli opozycji. Aby stworzyć przeciwwagę opozycji Jewkurow w 2012 roku stworzył radę klanów, która miała pracować nad przywróceniem porządku w republice. Okazało się jednak, że była ona jedynie strukturą dekoracyjną. Klan Ziazikowych w strukturach władzy ma najwięcej przedstawicieli.

Inguszetia ma także swoją arystokrację. Do niej przede wszystkim należą trzy rody: Malsagow, Użachow i Tangijew, które stanowią trzy oddzielne klany szczególnie szanowane i szczególnie dumne ze swojego statusu. Najliczniejszy w

³ М. Мурадов, У Юнус-Бека Евкурова появилась тейп-оппозиция, <http://www.kommersant.ru/doc/1492882>

Wasiuta, O., Wasiuta, S., Klanowa struktura społeczna a krajobraz polityczno-gospodarczy Północnego Kaukazu, Przegląd Geopolityczny, 20, 2017, s. 53-73.

Inguszetii jest tejp Jewloj, dla którego szczególnie charakterystyczne jest zbiorowe wyznaczanie wspólnych celów i podejmowanie decyzji. Na przykład cały tejp podejmuje decyzję o wysłaniu najbardziej uzdolnionych młodych przedstawicieli tejpu na studia do Rostowa, Moskwy lub Petersburga, wspólnie finansując to przedsięwzięcie. Następnie tejp wykupuje dla świetnie wykształconego kuzyna upatrzone stanowisko we władzach, by mógł on później skutecznie wspierać swoich krewnych. Hana Jewłojewa jest pierwszą kobietą w rządzie Inguszetii i pełni funkcję wicepremiera⁴.

W Inguszetii brak jest silnych grup biznesowych i tylko nieliczni przedsiębiorcy odgrywają ważne role publiczne. Najbardziej znany jest senator Federacji Rosyjskiej Ahmed Pałankojew, jeden z najbogatszych ludzi w Rosji, którego firma „Akropol” w 2012 roku stała się głównym inwestorem inguskiego ośrodka narciarskiego „Armchi” powstałego w ramach kłastry turystycznego. On jest też właścicielem banku „Akropol” i firmy „Donski ugol” w Rostowie. Obecnie, gdy kadry rządzące republik zatwierdzane są w Moskwie, znaczenie klanów zmniejszyło się, ale w systemie zarządzania w Inguszetii przynależność do jednego lub innego tejpu wciąż odgrywa ważną rolę.

Dagestan

Dagestan nie ustępuje innym republikom Północnego Kaukazu pod względem poziomu korupcji i niskiej efektywności władzy, która formuje się pod wpływem interesów elit politycznych i finansowych, duchownych muzułmańskich, mafijno-klanowych ugrupowań i podziemia tworzonego przez fundamentalistów muzułmańskich. Sytuację komplikuje ponadto wieloetniczność kraju.

Ze względu na rywalizację grup etnicznych i klanów (wewnątrz etniczną) w republice trwa walka o stanowiska szefów kluczowych resortów i agencji - zarówno republikańskich jak i federalnych, w rezultacie czego przydział stanowisk odbywa się z uwzględnieniem sił poszczególnych grup. Stanowiska są następnie „dziedziczone” przez przedstawicieli tej samej grupy etnicznej, a nawet przez najbliższych krewnych pierwszego „kupującego”. Przejęcie stanowiska przez inny klan lub naród prowadzi albo do konfliktu zbrojnego, albo do zabicia konkurenta. Grupa etniczna pozostająca przy władzy jest jednocześnie najbardziej zmilitaryzowaną, ponieważ jej podporządkowane są struktury siłowe. Posiada też ona własną ideologię państwową opartą na historii lub mitologii, odmiennej od innych grup etnicznych⁵.

⁴ И. Жуков, *Структура тейпов и кланов*, <http://reporter-ufo.ru/757-struktura-tejppov-i-klanov.html>).

⁵ Г. Мурклинская, *Этноклановая система управления как угроза национальной безопасности*, <http://www.spektr.info/articles/narodi/190/>

Wasiuta, O., Wasiuta, S., Klanowa struktura społeczna a krajobraz polityczno-gospodarczy Północnego Kaukazu, Przegląd Geopolityczny, 20, 2017, s. 53-73.

W Dagestanie rekrutacja rządzących elit politycznych odbywa się głównie z przedstawicieli dwóch najliczniejszych narodów – Awarów⁶ i Dargijczyków⁷. W czasach sowieckich republika była zdominowana przez Awarów, a Dargijczycy byli ich głównymi konkurentami (Садыки 2001, s. 298). Istniał elastyczny system, w którym pierwszy sekretarz dagestańskiego komitetu partii komunistycznej był Awarem, a przewodniczący Rady Najwyższej Dagestanu – Dargijczykiem, podczas gdy drugim sekretarzem był Rosjanin. W 1991 roku kierownikiem republiki został Przewodniczący Rady Najwyższej Dagestanu Magomedali Magomedow – Dargijczyk, który od 1994 roku był przewodniczącym Rady Państwa Republiki Dagestanu - najwyższego organu władzy. Po jego odejściu ze stanowiska w 2006 roku jego następcą został były przewodniczący Zgromadzenia Narodowego Muchu Alijew z ludu Awarów (Терьев 2006, s. 302). Część awarskiej elity finansowej i politycznej połączyła się w tzw. Sojusz Północny, który sprzeciwiał się klanowi Dargijczyków i popierał powołanie M. Alijewa na prezydenta Dagestanu w lutym 2006 roku. Nominacja ta oznaczała tymczasowy kompromis pomiędzy elitami obu narodów. Zgodnie z ustaleniem w 2013 roku stanowisko objął syn M. Magomedowa – Magomedśalam, który ogłosił początek szerokiej kampanii przeciwko korupcji. Podkreślił przy tym, że głęboko zakorzeniony system może być zniszczony tylko dzięki ograniczeniu wpływów klanów.

Klany oznaczają nie tylko powiązania etniczne i rodzinne, ale również wspólne interesy polityczne i gospodarcze. Główne ośrodki władzy są w skomplikowanych relacjach między sobą oraz z innymi ważnymi graczami, także na podstawie pokrewieństwa, stosunków etnicznych, religijnych i terytorialnych. Polityczne i gospodarcze skutki działania tych sieci sięgają daleko poza Dagestan, włączając w te struktury najbogatszych biznesmenów rosyjskich. Najbardziej wpływowymi konkurującymi ze sobą jest miliarder Sulejman Kerimow (etniczny Lezgin), właściciel „Nafta-grup”, oraz bracia Magomedow (Magomed i Zijawudin, etniczni Awarowie, nie związani z prezydentem Magomedowym) - właściciele korporacji „Total Capital”. Uważa się, że Kerimow popierał byłego prezydenta Dagestanu Magomedśalama Magomedowa (2010-2013) bo pozwoliło mu to na zaangażowanie w duże projekty gospodarcze.

⁶ Największy naród w Dagestanie (stanowią ponad 29% ludności republiki) i drugi co do wielkości na Kaukazie Północnym (po Czechenach). W Rosji żyje 814 tys. Awarów (w tym w Dagestanie – 758 tys.); mieszkają także w Azerbejdżanie (50 tys.; w rejonach zakatałskim i bielokańskim) oraz w Gruzji (4 tys.). Stanowią również 21% mieszkańców Machaczkały – stolicy Dagestanu.

⁷ Drugi co do wielkości naród Dagestanu (16,5% ludności). Ogółem liczą 510 tys. osób, z czego w Dagestanie mieszka 425 tys.; wielu Dargijczyków żyje także w innych regionach Rosji (np. w Kraju Stawropolskim – 40 tys.) dokąd emigrują w poszukiwaniu pracy; żyją także w Kazachstanie (2 tys.), Uzbekistanie (2 tys.), Kirgizji (8 tys.) i Turkmenii (1,5 tys.). (Белозеров 2000, c.108-109); Dargijczycy (Darganti), http://www.kaukaz.net/narody/dargijczycy_N.html

Wasiuta, O., Wasiluta, S., Klanowa struktura społeczna a krajobraz polityczno-gospodarczy Północnego Kaukazu, Przegląd Geopolityczny, 20, 2017, s. 53-73.

Zgodnie z oficjalną polityką nie istnieją „stanowiska etniczne”, a mianowanie urzędników odbywa się według ich kwalifikacji zawodowych. W rzeczywistości unieważnienie współczynnika etnicznego nie jest możliwe. Istnieje milcząca zgoda aby osoby na stanowiska wyznaczać według pochodzenia etnicznego⁸. Kwalifikacje nie mają żadnego znaczenia a relacje między klanami kryminalno-politycznymi określają redystrybucję budżetowych pieniędzy. Im więcej władzy w republice ma jakaś grupa etniczna, tym więcej ma ona udziałów w dzieleniu budżetu. Oczywiście, taki system skłania klany do zatajania dochodów z własnej działalności gospodarczej. Poszczególne instytucje i agencje państwowe stanowią de facto nieformalną własność klanów. Podlegają one zasadzie dziedziczenia a nie jest tajemnicą, że stanowiska są kupowane i sprzedawane, a cena zależy od stopnia pokrewieństwa⁹. Rządzące klany zaangażowane w wielki biznes kontrolują dzielnice miast, duże wioski i przedsiębiorstwa. Między klanami rządzącymi istnieje silna konkurencja, a ich jest ponad 20¹⁰.

W styczniu 2013 r. Magomedow niespodziewanie zrezygnował za stanowiska - być może w wyniku walk między klanami - i został zastąpiony przez dagestańskiego polityka z Moskwy Ramazana Abdulatipowa (etniczny Awar). Jest to urzędnik i polityk szczebla federalnego, którego kariera rozwijała się nie na Kaukazie, a w Rosji, i który nie jest przedstawicielem wewnętrznych grup dagestańskich. Niektórzy eksperci uważają, że bracia Magomedow odegrali znaczącą rolę w tej decyzji, a Kreml miał nadzieję ograniczyć wpływy Kerimowa. Istnieje wersja, że bracia Magomedow postanowili ograniczyć władzę Dargijczyków i promować lidera Awarów. Magomedow zapewnił Kremlowi odpowiednie wyniki w wyborach, przyciągał dzięki temu do Dagestanu państwowe inwestycje. Próbowal podjąć dialog z podziemiem, wdrażał bardziej otwartą politykę religijną i wykorzystywał różne mechanizmy powrotu do cywilnego życia dla byłych rebeliantów. Po dymisji został on mianowany zastępcą szefa Administracji Prezydenta FR. Oznacza to, że usunięty ze stanowiska prezydenta Dagestanu dostał jedno z najlepszych stanowisk na szczeblu federalnym. Nominacja ta została praktycznie pominięta przez komentatorów, ale jest w systemie rosyjskiej władzy wydarzeniem wyjątkowym, gdyż całkowicie zmienia dotychczasowe zasady, zgodnie z którymi przedstawiciele Kaukazu nie byli dopuszczani do stanowisk na szczeblu federalnym (Лисицына, Гордин, 2001, s. 184).

W Dagestanie działa kilkanaście silnych klanów. Do najbardziej wpływowych należy wspomniany już klan Sulejmana Kerimowa, właściciela „Nafta-grup”, oraz klan braci Magomedow, właścicieli korporacji „Total

⁸ К. Гаджиева, *Кисриев: при распределении Абдулатиповым постов в Дагестане сохранится нацквотирование*, <http://www.kavkaz-uzel.ru/articles/219309/>

⁹ *Путеводитель по кланам*, <http://www.novayagazeta.ru/politics/5271.html>

¹⁰ М. Мусаев, *Кланы Дагестана, соединяйтесь!* <http://www.sknews.ru/main/17694-klany-dagestana-soedinyajtes.html>

Wasiuta, O., Wasiuta, S., Klanowa struktura społeczna a krajobraz polityczno-gospodarczy Północnego Kaukazu, Przegląd Geopolityczny, 20, 2017, s. 53-73.

Capital”. Kerimow wspiera ruch narodowy Lezginów, ale ma także wpływowych sojuszników w innych grupach etnicznych. Zapewnił sobie szerokie uznanie publiczne zakupem lokalnej drużyny piłkarskiej, dużymi inwestycjami oraz finansowaniem programów socjalnych. W rankingu 200 najbogatszych biznesmenów Rosji Sulejman Kerimow, według Forbes, w 2013 roku zajął 20 miejsce, z majątkiem szacowanym na 1 mld dolarów, a w rankingu światowym zajął 162 miejsce. Jest głównym beneficjentem kompanii Polyus Gold International, która jest jednym z największych na świecie producentów złota (37%)¹¹, ma również 6% Sberbanku, 75% w Polimetal, 18,1% w Uralkalij, a także jest właścicielem klubu piłkarskiego Anzi (Machaczkała). W 2008 roku Kerimow zaprzestał uczestnictwa w biznesie i przeniósł swoje aktywa do spółek powierniczych, w tym zagranicznych¹². W 2013 r. przekazał on prawa do swego majątku założonej specjalnie fundacji charytatywnej zarejestrowanej w Szwajcarii. Realizuje ona duże projekty w dziedzinie edukacji, medycyny i działalności społecznej. Fundusz kontroluje 21,75% udziałów spółki Uralkalij, 47% bezpośrednich inwestycji zagranicznych (pakiet „Nafta Moskwa”) i 40,22% Polyus Gold International.

Do wpływowych ugrupowań należy składający się z etnicznych Kumyków klan Szichsaid, którego głównym przedstawicielem jest Chizri Szichsaidow – poseł do Dumy Państwowej FR i przewodniczący Zgromadzenia Ludowego Dagestanu¹³. Członkowie jego rodziny obsadzają ważne stanowiska w rządzie, instytucjach państwowych i biznesie. W latach 90. Chizri Szichsaidow był związany ze znanymi przedstawicielami grup przestępczych, takimi jak Hadzi Mahachew, Magomed Hadżijew, Szamil Hasanow, Chamzat Achmedow, którzy stoją za porwaniami i zabójstwami, jakie miały miejsce w latach 90-tych¹⁴. Do klanu należą również dość wpływowe rody Kurbanow i Alijew. Klan Szichsaid kontroluje produkcję chleba w republice oraz część sektora bankowego, ma również dostęp do dotacji przekazanych z budżetu Federacji Rosyjskiej. Głównymi zwolennikami klanu są etniczni Kumycy. Klan znajduje się w konfrontacji z klanem Alijewa, ale ma dobre stosunki z klanem Saida Amirowa i oligarchy Sulejmana Kerimowa.

Odrębną wpływową grupę polityczno-biznesową stworzył eks-burmistrz Machaczkały (1998-2013), Said Amirow. Nie udało mu się zostać prezydentem ale osiągnął reputację najbardziej wpływowego polityka kraju. Nazywano go drugą osobą na Północnym Kaukazie po Ramzanie Kadyrowie. Przetrwiał kilka

¹¹ P. Gračev, *Naznačen vremennyj general'nyj direktor Polyus Gold*, <http://lenta.ru/news/2013/11/28/polyus/>

¹² *Aktivny Sulejmana Kerimova*, <http://ria.ru/spravka/20131126/979728739.html>

¹³ *Хизри Шихсаидов возглавил дагестанский парламент*, http://nsrd.ru/dyeyatelnost/sessii/hizri_shihsaidov_vozglavil_dagestanskiy_parla_07_02_2013

¹⁴ А. Квахадзе, *Путеводитель по северокавказским кланам*, <http://kavkasia.net/Russia/article/1356147931.php>

Wasiuta, O., Wasiluta, S., Klanowa struktura społeczna a krajobraz polityczno-gospodarczy Północnego Kaukazu, Przegląd Geopolityczny, 20, 2017, s. 53-73.

zmian władzy w Dagestanie i kilkanaście zamachów na swoje życie. Said Amirow jest Dargijczykiem, ale jego klan, oprócz bliskiej i dalszej rodziny, grupuje ludzi wielu narodowości, wśród których są deputowani Dumy Państwowej Rosji, funkcjonariusze „Jedynoj Rosji”, członkowie Rady Dagestanu, pracownicy urzędów, uczelni i mediów w Machaczkałe, a także biznesmeni. Klan Amirowa kontroluje sektor budowlany i czarny biznes kawioru. Z jego inicjatywy w Machaczkałe za 5 mld dolarów powstaje nowa dzielnica „Lazurowe Wybrzeże”¹⁵.

Zakrojone na szeroką skalę działania przeciwko dagestańskim klanom zostały podjęte w 2013 roku, kiedy Said Amirow został aresztowany przez FSB pod zarzutem współudziału w morderstwie śledczego Arsena Gadzibekowa w 2011 roku. Aresztowania objęły również krewnych i współpracowników Amirowa¹⁶. Amirow był prawdopodobnie najbardziej wpływowym przedstawicielem elity rządzącej Dagestanu. Kluczowe instytucje miasta Machaczkała obsadził swoimi ludźmi, nie wyłączając policji, sądów i administracji. Dzięki rozwojowi budownictwa i dotacji federalnych Machaczkała stała się imponującym, milionowym miastem. Przewodnicząc miejskiemu oddziałowi partii „Jedinaja Rosja”, nie rezygnował z kontaktów z podziemiem, uciekając się nawet do zabójstw przeciwników politycznych.

Ważnym elementem krajobrazu politycznego Dagestanu jest wielonarodowy klan, którego liderem jest Magomedchusejn Nasruddinow, właściciel spółki „Daggaz” zależnej od Gazpromu. Jego struktura i charakter powiązań upodabniają go do klanu Amirowa. Klan ten jest znany głównie za sprawą tzw. wojny gazowej, jaką toczył z byłym gubernatorem Hasawjurty Alchamatowym o podział stref wpływów w sektorze energetycznym.

W Dagestanie, gdzie mieszkają dziesiątki narodowości, a cztery z nich mają podmiotowość polityczną i aktywnie uczestniczą w walce o władzę, nie ma możliwości bezkonfliktowego rozwiązania problemów zarządzania. Oprócz rywalizacji ekonomicznej o kontrolę nad gospodarką i politycznej o dostęp do urzędów trwa tam tradycyjna konkurencja między poszczególnymi narodami oraz klanami.

Karaczajo –Czerkiesja

Przykładem złożonych relacji lokalnych elit politycznych jest sytuacja w Karaczajo - Czerkiesji. W republice istnieje pięć głównych grup etnicznych, a każda z dwóch głównych nacji należy do innej rodziny językowej. Karaczajowie to lud muzułmański pochodzenia tureckiego, używający wspólnego języka z Balkarami zamieszkującymi sąsiednią republikę. Z kolei Czerkiesi to lud kaukaski, językowo pokrewny Kabardyńczykom zamieszkującym sąsiednią

¹⁵ Н. Проценко, *Самый загадочный кавказский проект*, <http://expert.ru/south/2011/43/samyij-zagadochnyj-kavkazskij-proekt/>

¹⁶ А. Makarkin, *Razgrom klana Amirova*, <http://www.politcom.ru/15846.html>

Wasiłuta, O., Wasiłuta, S., Klanowa struktura społeczna a krajobraz polityczno-gospodarczy Północnego Kaukazu, Przegląd Geopolityczny, 20, 2017, s. 53-73.

republikę, w większości chrześcijański. Widać z tego, że podział polityczny ustanowiony przez Sowiety zupełnie nie odpowiadał rzeczywistości etnicznej. Prawdopodobnie władza moskiewska planowała rzeczywistość tę dostosować do ustanowionego podziału, czemu m.in. służyły masowe deportacje Czerkiesów skutkujące istotnymi zmianami struktury etnicznej¹⁷. Narody te należą do różnych grup etnicznych i logiczne byłoby połączyć Kabardyjczyków z Czerkiesami, a Balkarów - z Karaczajami, które są blisko związane ze sobą według etnicznych korzeni (Эмиров 2011, s. 145). Efektem wadliwych podziałów politycznych są konflikty, takie jak ten, który miał miejsce w 1999 r. gdy w republice wybory prezydenckie wygrał przedstawiciel Karaczajów. Czerkiesi nie zgodzili się z rezultatami tych wyborów i zaczęli domagać się autonomii w składzie obwodu Stawropolskiego (*Россия и мусульманский мир*, 2001, s. 53; *Межэтнические отношения...* 1999, s. 143).

Krajobraz polityczny w zachodniej części Północnego Kaukazu również znajduje się pod wpływem kilku potężnych tejpów oddziałujących silnie na politykę i biznes. Najbardziej wpływowym jest karaczajski tejp Mustafy Batdyjewa, który był prezydentem republiki w latach 2003-2008. Wraz z zięciem Ali Kaitowym, dyrektorem jednej z największych firm Kawkazcement, Batdyjew sformował układ utrzymujący kontrolę nad dochodowymi gałęziami gospodarki, niekiedy nawet fizycznie usuwając rywali. W 2004 r. został zamordowany deputowany do parlamentu Rasuł Bogatyriow oraz jego sześciu zwolenników. Doszło wówczas do masowych protestów klanu Bogatyriowów, żądających ustąpienia prezydenta i ataków na budynki rządowe. Do republiki wprowadzono wojsko a rząd został rozwiązany. Jednak prezydent zdystansował się od konfliktu i pozostał u władzy przez kolejne cztery lata¹⁸. Następca Batdyjewa, Boris Ebziejew, były sędzia Trybunału Konstytucyjnego (również Karaczaj), był wkrótce zastąpiony w 2011 r. przez Raszida Temrezowa, członka tejpu Batdyjewa. Klan posiada różnego rodzaju działalność gospodarczą na terytorium republiki i poza jej granicami¹⁹.

Drugim pod względem siły tejpem jest ugrupowanie zarządzane przez Ratmira Ajbazowa (pseudonim „Cyklop”). Jest on właścicielem firmy budowlanej, która buduje duże obiekty w różnych regionach, finansuje karaczajski fundusz Elbrusoid, który zajmuje się działaniami kulturalnymi w celu zachowania i ożywienia kultury Karaczajów²⁰.

¹⁷ *Центральная Азия и Кавказ*. Издание 19-21. Москва, 2002, с.190.

¹⁸ Wszyscy, którzy zginęli, byli przyjaciółmi Rasuła Bogatyriowa, konkurenta Kaitowa, członka parlamentu i udziałowca Kawkazcement. Kaitow został skazany na 17 lat więzienia (М. Гукемухов, А. Ларинцева, *Отцы и зяти*, [W:] „Коммерсантъ Власть”, 2004, № 43).

¹⁹ О.Алленова, *Все идет по клану*, [W:] „Огонек”. 2011. № 9,

<http://www.kommersant.ru/doc/1594032>

²⁰ А. Квахадзе, *Путеводитель по северокавказским кланам*, <http://kavkasia.net/Russia/article/1356147931.php>

Wasiuta, O., Wasiuta, S., Klanowa struktura społeczna a krajobraz polityczno-gospodarczy Północnego Kaukazu, Przegląd Geopolityczny, 20, 2017, s. 53-73.

Głównym wyzwaniem dla elity rządzącej (przedstawiciele Karaczajów) tradycyjnie byli działacze czerkiescy. Najbardziej potężnym tejpem wśród etnicznych Czerkiesów jest rodzina senatora Wiaczesława Dieriewa, która posiada biznes niezależny od władz lokalnych, wyróżnia się siłą finansową i ukrytym wsparciem czerkieskich patriotów oraz cieszy się popularnością wśród mieszkańców. Przez długi czas ich liderem był burmistrz miasta Czerkiesk Stanisław Dieriew. Z uwagi na napięte stosunki klanu Dieriew z klanami karaczajskimi jak i czerkieskimi, jego rola polityczna jest obecnie znikoma. Tejp Dieriew posiada firmę „Mercurij”, która obejmuje sieć przedsiębiorstw w całym kraju, oraz „Mercurij-2”, która znajduje się wśród dziesięciu największych producentów alkoholu w Rosji i ma reputację wiarygodnego dostawcy i producenta alkoholu bardzo wysokiej jakości. Produkty firmy są znane we wszystkich regionach Rosji (około 20 mln. butelek rocznie)²¹. Oprócz tego mają oni niezależną firmę - Samochodową Spółkę „DerWejs”, która jest pierwszą w Rosji prywatną firmą produkującą samochody. Spółka znajduje się w mieście Władykaukaz i jest wyspecjalizowana w produkcji i modyfikacji chińskich samochodów Lifan Breez, terenowych Aurora i pick-up Plutus. Co roku produkuje się 75 000 samochodów osobowych oraz do 10.000 samochodów terenowych²². Na czele spółki stoi jeden z trzech braci Dieriew- Hadzi-Murat, który jest finansistą, a wcześniej był odpowiedzialny za produkcję wódki i wody mineralnej. Jednocześnie jest on członkiem Zgromadzenia Narodowego Republiki Karaczajo–Czerkieskiej. Jego brat Wiaczesław Dieriew jest posłem do Zgromadzenia Narodowego Republiki Karaczajo – Czerkieskiej, a jednocześnie zarządza przedsiębiorstwem „Mercurij – 2”. W 2013 roku tajwańska firma Luxgen SUV rozpoczęła montaż samochodu Luxgen7 SUV w Czerkiesku w porozumieniu z samochodową firmą „DerWejs”, która stała się strategicznym partnerem. Linia montażowa ma wydajność 40 tysięcy samochodów rocznie, sprzedaż marki w Rosji rozpoczęto 9 września 2013 roku²³.

Inne wpływowe czerkieskie tejpy - rodziny Araszukow, Hapsirokow i Eskindarow - nie mają niezależnych zasobów gospodarczych i wszystkie konkurują między sobą. Klan Araszukowych jest zarządzany przez Raula Araszukowa i posiada następujące spółki: „Stawropolkrajgaz” (spółka zależna od Gazpromu), „Stawropolkarton”, „Artex – Południe”, „Adiuch” i inne. Araszukow utrzymuje dobre stosunki z inguskim oligarchą Michaiłem Gucerijewym, a w kraju współpracuje z karaczajskim klanem Tambijewych²⁴. Na czele klanu Hapsirokowych stoi Nazir Hapsirokow. Przyczynił się on do dojścia

²¹ ООО фирма «Меркурий-2», <http://www.mercury-meat.ru/history.html>

²² Автомобильная марка Derways, <http://www.autoshcool.ru/4882-avtomobilnaya-marka-derways.html>

²³ Luxgen в 2014 г. запустит в РФ производство автомобиля Luxgen5 Sedan, <http://www.interfax-russia.ru/South/news.asp?id=445796&sec=1679>

²⁴ А. Кацоев, Загадка «клана»

Арашукowych? http://molodzov1987.blogspot.com/2013/05/blog-post_2269.html

Wasiuta, O., Wasiuta, S., Klanowa struktura społeczna a krajobraz polityczno-gospodarczy Północnego Kaukazu, Przegląd Geopolityczny, 20, 2017, s. 53-73.

do władzy byłego prezydenta Mustafy Batdijewa i jego klanu. Klan ma duże zasoby finansowe: bank „Mabateks”, różne firmy rozsiane po całej Federacji Rosyjskiej, a na dany moment klan inwestuje w rozwój górskiego kurortu Dombai²⁵.

Kabardyno-Bałkaria

Krajobraz polityczny zdominowany jest przez rywalizację dwóch kabardyjskich grup, na których czele stoją: eks-prezydent Walerij Kokow i jego następca na stanowisku od 2012 roku - Arsen Kanokow (Литвинова 2009, s. 180). „Grupa Kokowa” ma znaczącą pozycję w podległych centrum federalnemu organach ścigania, co określa jej wpływ na procesy polityczne. Brat W. Kokowa - Jurij Kokow, generał MSW, do niedawna był naczelnikiem Wydziału Zwalczenia Przemocności Zorganizowanej Republiki. Niemniej jednak to działania Arsena Kanokowa i jego zespołu w dziedzinie polityki gospodarczej doprowadziły do tego, że republika jest jedną z najmniej dotowanych regionów Północnego Kaukazu, wykazując wysoką dynamikę wzrostu produkcji. Mimo to sytuacja polityczna w republice jest daleka od stabilności.

A. Kanokow to nie tylko przywódca republiki, ale jeden z najbogatszych biznesmenów w Rosji, założyciel i honorowy prezes kompanii „Sindika” (taka była nazwa starożytnego państwa praczerkeskiego nad Morzem Czarnym). W 2011 roku według czasopisma „Forbes Россия” był on na 185 miejscu wśród najbogatszych obywateli Rosji, a w 2013 już o 30 pozycji wyżej, a jego kapitał – to 650 mln dolarów²⁶. Wcześniej, w latach 2003-2005, był on zastępcą pełnomocnego przedstawiciela Kabardyno-Bałkarii przy prezydencie Rosji (Зенькович 2007, s. 193).

W 2005 r. szacunkowa wartość kompanii Kanokowa wynosiła 2 mld dolarów, a dwa lata później obrót „Sindiki” wynosił 30 mld rubli (około 1,2 mld. dolarów). Ponadto własnością firmy Kanokowa są nieruchomości w najbardziej prestiżowych dzielnicach miasta Nalczyk i Moskwy, na przykład na Kutuzowskim prospekcie. Do niego należy także luksusowy 4-gwiazdkowy hotel i spa „Sindica” - najbardziej luksusowy hotel w stolicy Kabardyno-Bałkarii i Międzyregionalny Bank Rozliczeniowy, a w Moskwie hotel „Milan”. Ponadto, w orbicie zainteresowań grupy jest sanatorium „Nart” (Nalczyk) i hotel „Intourist” w Piatigorsku. „Imperium” Kanokowa obejmuje również liczne przedsiębiorstwa w sektorze bankowym, rolnictwie, w mediach, turystyce oraz w branży transportowej.

²⁵ А. Квахадзе, *Путеводитель по северокавказским кланам*, <http://kavkasia.net/Russia/article/1356147931.php>

²⁶ 200 богатейших бизнесменов России — 2013, <http://www.forbes.ru/rating/200-bogateishih-biznesmenov-rossii-2013/2013>; Арсен Канокow. Глава Кабардино-Балкарской Республики, <http://www.forbes.ru/profile/arsen-kanokov>

Wasiuta, O., Wasiuta, S., Klanowa struktura społeczna a krajobraz polityczno-gospodarczy Północnego Kaukazu, Przegląd Geopolityczny, 20, 2017, s. 53-73.

Największym centrum handlowym „imperium Kanokowa” są Targi Materiałów Budowlanych „Sindika”, które odbywają się w podmoskiewskiej dzielnicy Odincowo. Dochód „Sindika-O”, której głównym właścicielem jest żona Kanokowa – Fatima, przekroczył już w 2008 roku pułap 1 mld rubli. Oprócz tego w Nalczyku do Kanokowa należy szereg nowoczesnych centrów handlowych. Działalność rozwija grupa Arsena Kanokowa w Stawropolskim Kraju, gdzie kontroluje duże centrum handlowe „Jużnyj” i kilka mniejszych kompleksów handlowych. W Krasnodarskim Kraju, gdzie handel jest jednym z najbardziej dynamicznych sektorów gospodarki, do Kanokowa należy 10 centrów handlowych. Pod koniec 2009 roku przejął on kompanię „Ekspo-Centr”, która jest właścicielem największych rynków Krasnodaru, „Galerii Nalczyk”, międzynarodowego lotniska „Nalczyk” i kilku innych firm²⁷.

Porównując skład osobowy elity politycznej i administracyjnej Kabardyno-Balkarii z sąsiednią republiką Karaczajo-Czerkieską, widzimy znaczącą różnicę. Jeśli w Karaczajo-Czerkiesji rządzi elita złożona z ludzi o dużym doświadczeniu gospodarczym, to trzon elity w Kabardyno-Balkarii stanowią urzędnicy kadrowi. Nadal silna jest tam pozycja ludzi, którzy rozpoczęli swoją karierę za pierwszego prezydenta Walerija Kokowa²⁸. Najdłużej urzędującym jest minister gospodarki Alij Musukow²⁹, który na to stanowisko trafił już w 2004 roku oraz Ruslan Firow, który stanowiska ministerialne zajmuje od lat 90-tych ubiegłego wieku³⁰.

Arsen Kanokow formuje swoje kadry rządowe z przedstawicieli samorządów. Natomiast wśród elity republiki jest mało przedstawicieli elity gospodarczej. Odrębną grupę wpływów wśród elity republiki stanowią kiedyś potężni magnaci produkujący alkohol, którzy następnie objęli stanowiska administracyjne. Typowym przykładem jest minister rolnictwa KBR Albert Kazdohow, który rozpoczął swoją karierę w branży alkoholowej, w 2011 roku zaczął pracować w rządzie jako minister, a od października 2013 r. został wicepremierem³¹. Innym znanym producentem wódki w elicie politycznej republiki jest poseł Dumy Państwowej Anatolij Bifow, wybrany z list partii komunistycznej w 2011 r., wcześniej kierujący administracją miasta Baksana, jeden z najbogatszych mieszkańców Republiki³². Inny przedstawiciel branży alkoholowej - Tembulat Erkenow, to założyciel firmy „ZET”, smorządowiec a

²⁷ Н. Проценко, *Как устроена «империя Канокова»*, <http://kavpolit.com/kak-ustroena-imperiya-kanokova/>

²⁸ *Кабардино-Балкария: расколота элита*, <http://kavpolit.com/kabardino-balkariya-raskolotaya-elita/?print>

²⁹ *Кто есть кто в финансовой России*, ООО „Бизнес Атлас”, 2005, с.89.

³⁰ Руслан Фиrow назначен министром культуры КБР, <http://www.president-kbr.ru/ru/kbr/news/appointments/6204-2012-12-29-13-54-37.htm>

³¹ Альберт Каздохов – заместитель Председателя Правительства КБР, <http://www.president-kbr.ru/ru/kbr/news/appointments/8765-2013-10-29-15-56-58.html>

³² *Бифов Анатолий Жамалович*, http://lobbying.ru/content/persons/id_5428_linkid_205.html

Wasiuta, O., Wasiluta, S., Klanowa struktura społeczna a krajobraz polityczno-gospodarczy Północnego Kaukazu, Przegląd Geopolityczny, 20, 2017, s. 53-73.

następnie minister przemysłu rolno-spożywczego i wicepremier. W 2012 roku Ministerstwo Spraw Wewnętrznych Republiki wszczęło śledztwo w związku z defraudacją środków budżetowych spółki zarządzającej „ZET – Alco”, co przyczyniło się do utraty stanowiska w rządzie przez Erkenowa³³. W systemie politycznym Kabardyno-Balkarii przyjęte jest, że osoby piastujące wysokie stanowiska osiągają bardzo wysokie, wielomilionowe dochody. Szczególnie wysokie zarobki mają nie sami ministrowie, ale ich żony (np. Fatima Kanokow – 31 mln rubli w 2012 roku, przy zarobkach męża 1,5 mln. rubli)³⁴.

Z punktu widzenia składu narodowego elit polityczno-administracyjnych Kabardyno-Balkarii republika jest regionem, gdzie według milczącej zgody działa zasada etnicznych kwot. Zazwyczaj głową republiki jest przedstawiciel Kabardyjczyków (58% populacji), szefem rządu - Rosjanin (22,5%), szefem parlamentu - Balkar (9,8%). Niestety, ta formuła stała się narzędziem, które pomaga Kremlowi w stosowaniu polityki „dziel i rządź”. Może dlatego w ostatnich latach formuła ta jest coraz częściej lamana.

Po dymisji Kanokowa w 2013 roku, która nastąpiła w wyniku wewnętrznych tarć między klanami i w sytuacji konieczności przeciwstawienia się narastającej korupcji, władzę przejął Juruj Kokow. Kanokow tymczasem, po uzyskaniu odznaczeń państwowych został senatorem Rosji. Dymisja Kanokowa nie była niespodzianką, gdyż już w 2012 roku policja federalna zatrzymała i przewiozła do Moskwy kilku powiązanych z Kanokowym urzędników, w tym szefa jego administracji. Ekspertki nie wykluczają, że w republice odbędzie się następna zmiana elit, która doprowadzi do poważnej rotacji kadr w regionie.

Uwagi końcowe

Republiki Kaukazu Północnego znacznie różnią się między sobą z punktu widzenia sytuacji politycznej, co wynika m.in. z różnego stopnia konsolidacji elity, uzależnionego z kolei od stopnia stabilizacji politycznej, częstotliwości zmian na szczytach władzy, natężenia konfliktów etnicznych itp. Republika Inguszetii według stopnia spójności elit znajduje się gdzieś pośrodku, ponieważ istnieją różnice między tejpami, a także dlatego, że przywódcy republiki oraz, odpowiednio, przywódcy klanów często się zmieniają. Najniższy poziom konsolidacji elit w regionie cechuje Dagestan ze względu na trwający tam konflikt między grupami etnicznymi, który niekiedy przyjmuje bardzo ostre formy. Przywódcy Dagestanu, z wyjątkiem krótkiego okresu prezydentury Muchu Alijewa, byli członkami tej samej grupy etnicznej. Jednak bardzo wiele wydarzeń z ostatnich lat wskazuje, że Moskwa zrozumiała, jak destabilizująco na system polityczny wpływa korupcja. W Republice Dagestan sytuacja w zakresie bezpieczeństwa wymyka się spod kontroli władz. Rozszerza się otwarty konflikt

³³ Превентивная отставка, <http://expert.ru/2012/11/2/preventvnaya-otstavka/>

³⁴ Жены губернаторов Юга России зарабатывают больше своих супругов, свидетельствуют декларации о доходах чиновников, <http://www.kavkaz-uzel.ru/articles/223609/>

Wasiuta, O., Wasiuta, S., Klanowa struktura społeczna a krajobraz polityczno-gospodarczy Północnego Kaukazu, Przegląd Geopolityczny, 20, 2017, s. 53-73.

zbrojny między centrum federalnym, który wspiera republikański rząd kierowany przez Ramazana Abdulatipowa, a dobrze zorganizowanymi, bardzo licznymi islamskimi grupami terrorystycznymi, dążącymi do przejęcia władzy w republice. Analiza sytuacji w Kabardyno-Balkarii daje podstawy twierdzić, że w tej republice władze nie kontrolują sytuacji i nie są w stanie zapewnić zadowalającego poziomu bezpieczeństwa. Zdaniem ekspertów, sytuacja w Kabardyno-Balkarii jest bliska krytycznej i może w końcu wymknąć się spod kontroli organów ścigania.

Model zarządzania na Północnym Kaukazie zmienił swoją formę i przypomina to, co wielu mieszkańców nazywa „neokolonializmem”. Polega on na tym, że terytorium zarządzane jest przez elity, które są odpowiedzialne przed swoimi przełożonymi, a nie przez lokalnymi wyborcami. Zapewniają oni podporządkowanie republik centrum federalnemu, niezbędne wyniki wyborów jakie są wymagane przez Moskwę, a także gwarancję dla sił bezpieczeństwa sprawnego przebiegu wszelkich operacji, z użyciem siły właczinie.

Prawdziwa poprawa jakości zarządzania na Północnym Kaukazie jest możliwa tylko w tworzeniu instytucji demokratycznych, takich jak bezpośrednie wybory, zapewnienie niezawisłości wymiaru sprawiedliwości i praworządności. Odpowiedzialność urzędników publicznych może być osiągnięta jedynie przez uczciwe wybory, poprzedzone demokratycznymi procesami politycznymi. Federalne partie polityczne powinny włożyć więcej starań w zapoznanie się z problemami regionu, aby zrozumieć i uczestniczyć w jego życiu politycznym i odpowiadać na lokalne problemy. Deficyt demokratycznej legitymacji i odpowiedzialności elit, łamanie praw człowieka i bezkarność urzędników odegrały ważną rolę w rozprzestrzenianiu się różnych rodzajów konfliktów. Republika, która jest zarządzana przez skorumpowane i nieefektywne elity, za którą stoi policja, często stosując nie mniej brutalne metody niż bandyci, często postrzegana jest jako nielegalna, niemoralna i uciążliwa.

Podsumowując należy stwierdzić, że elity polityczne Północnego Kaukazu nie są stabilne a instytucje demokratyczne i partie polityczne są skrajnie osłabione. Z reguły parlamenty regionalne odgrywają role drugoplanowe, nie wykonując w pełni swoich funkcji ustawodawczych. Partie polityczne nie są w pełni samodzielne w swoich działaniach. Liderzy regionalni, zapewniając w wyborach federalnych niemal całkowite poparcie „Jedinoj Rosji”, w wyborach regionalnych tak samo realizują scenariusz „zarządzanej wielopartyjności”, wprowadzając do parlamentów z góry wyznaczone osoby i partie, tworząc pozory pluralizmu partyjnego. Trzeba również podkreślić, że elity rządzące łączą w sobie segmenty polityczne i ekonomiczne, prowadząc do symbiozy władzy i biznesu.

Regionalne elity etniczno-polityczne są bardzo skonsolidowane i zinstytucjonalizowane z wystarczającym potencjałem politycznym, gospodarczym i ideologicznym, który pozwala im stwarzać opór w przypadku negatywnego wpływu rządu federalnego. Republiki północnokaukaskie są

Wasiuta, O., Wasiuta, S., Klanowa struktura społeczna a krajobraz polityczno-gospodarczy Północnego Kaukazu, Przegląd Geopolityczny, 20, 2017, s. 53-73.

zróznicowane pod względem struktury politycznej, potencjału gospodarczego, składu etnicznego, zasad ideologicznych, co sprawia, że Centrum musi bardziej starannie badać stosunki wewnątrz elit, biorąc pod uwagę ich klanową strukturę, hermetyczność i etniczny charakter.

Literatura

- Dunlop, J. B., Menon, R., 2006, *Chaos in the North Caucasus and Russia's Future*, Survival, Summer 2006, Vol. 48, No. 2.
- Górecki, W., 2002, *Planeta Kaukaz*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa-Poznań.
- Kuleba, M., 2007, *Szamil Basajew: rycerski etos a powinność żołnierska*, Wydawnictwo Fundacja Odysseum, Łódź.
- Wasiuta, O., Wasiuta, S., 2016, *Elity etniczne Północnego Kaukazu*, Przegląd Geopolityczny, t. 18, s. 51-69.
- Белозеров, В. С., 2000, *Этнодемографические процессы на Северном Кавказе*. Изд. Ставропольского государственного университета, 2000.
- Боров, А. Х., 2007, *Северный Кавказ в российском цивилизационном процессе*, Издательство Кабардино-Балкарского Государственного Университета, Нальчик.
- Дмитриев, В. А. (red.), 2003, *Адат. Кавказский культурный круг: традиции и современность*, Международный научно-исследовательский институт народов Кавказа, Москва-Тбилиси.
- Жакаев, Д., 1997, *Очерки политической истории Чечни (XX век): в двух частях*, Издательство Христианский культурный центр, Москва.
- Жданко, Т. А. (red.) 1990, *Семейный быт народов СССР*, Наука, Москва.
- Задворнов, И. А., 2000, *Северный Кавказ: Этнополитические и религиозные особенности социокультурной идентичности*, Социс: ежемесячный научный и общественно-политический журнал Российской Академии Наук, №10.
- Зенькович, Н., 2007, *Губернаторы новой России*, Серия „Элита” ОЛМА Медиа Групп, Москва.
- Зязиков, М. М., 2004, *Традиционная культура ингушей: история и современность*, Издательство Северо-Кавказский научный центр высшей школы, Ростов-на-Дону.
- Ибрагимов, Х. И., 2006, *Чеченская Республика и чеченцы: история и современность*, Издательство Наука, Москва.
- Ильясов, Л., 2006, *Чеченский тейп*, [W:] *Чеченская республика и чеченцы: История и современность*, Издательство Наука, Москва.

Wasiuta, O., Wasiuta, S., Klanowa struktura społeczna a krajobraz polityczno-gospodarczy Północnego Kaukazu, Przegląd Geopolityczny, 20, 2017, s. 53-73.

- Исаева, Т. А., Исаев, С-А. А., 1982, *Вопросы истории сельской общины чеченцев и ингушей (XVI—XVIII вв.). Общественные отношения у чеченцев и ингушей в дореволюционном прошлом (XIII — начало XX вв.)*, Грозный.
- Лисицына, Г. Г., Гордин, Я. А., 2001, *Россия и Кавказ сквозь два столетия. [Тексты]. Исторические чтения*. Сост. Издательство журнала „Звезда”, Санкт-Петербург.
- Литвинова, Т. Н., 2009, *Институты власти на Северном Кавказе: опыт и уроки политической трансформации, 1989-2008 гг.*, Институт социологии РАН, Москва.
- Литтелл, Д., 2013, *Чечня. Год третий*, Издательство Ad Marginem, Москва.
- Мазаева Т. А., 1999, *Предисловие (w:) Д. Хожаев (red.)*, *Чеченцы в русско-кавказской войне*, Издательство «СЕДА» Грозный.
- Малашенко, А., 2009, *Рамзан Кадыров. Российский политик кавказской национальности*. Издательство: Российская политическая энциклопедия, 2009, s.15.
- Мамакаев, М. А., 1973, *Чеченский тайп (род) в период его разложения*, Грозный.
- Межэтнические отношения и конфликты в поссоветских государствах*, 1999, Институт этнологии и антропологии РАН, Москва.
- Музаев, Т., 1995, *Чеченская республика: органы власти и политические силы*, Издательский дом «Панорама», Москва.
- Новицкий, Я., 2011, *Управление этнополитикой Северного Кавказа*, Издательство „Здравствуйте”, Краснодар.
- Пеньковский, Д. Д., 2012, *Современные политические элиты республик Северного Кавказа*, Государство и гражданское общество: Политика, экономика, право, № 2.
- Россия и мусульманский мир*, 2001, Институт научной информации по общественным наукам (Российская академия наук), Институт востоковедения, № 7-9, Москва.
- Тетуев, А. И., 2006, *Межнациональные отношения на Северном Кавказе: эволюция, опыт, тенденции*, Издательство Эль-Фа.
- Трошев, Г., 2008, *Чеченский излом: Дневники и воспоминания*, Издательство „Время”, Москва. Н.Зенькович, *Губернаторы новой России*. Серия Элита. ОЛМА Медиа Групп, Москва, 2007, s.122).

**Clan social structure and the political and economic landscape
of the North Caucasus**

In the North Caucasus there has been established two layers of socio-cultural life. The first layer is external, it formally introduces the society in the state ideological and economic system. The other – the internal one – embraces traditional structures like tukhums, teyps, wirts etc., is stable over the centuries and exists independently from the first layer. It is the real source of spiritual and ethnic identification of Caucasian

Wasluta, O., Wasluta, S., Klanowa struktura społeczna a krajobraz polityczno-gospodarczy Północnego Kaukazu, Przegląd Geopolityczny, 20, 2017, s. 53-73.

peoples. The structure of traditional mountain societies, which has been disturbed under the Soviet influence, today often leads to nepotism and corruption in the administration, especially on the lower levels. There is a hierarchy of candidates, which is based on the relationships within "tukhums" and "teyps". Also there is the opportunity to "purchase" certain electoral activities (signatures of support, votes during the election process). The internal structure of North Caucasus societies differs from each other, in every republic there are their own ethnic peculiarities, clan relationships often have an impact not only on the formation of elites in the republics, but also on the continuous rivalries between ethnic clans for power and economic influences. Important are the unwritten agreements between the most influential clans, which have support from their own communities (mostly in the regions from which they came). It is mostly explicit in multi-ethnic republics like Dagestan, Kabardino-Balkaria and Karachay-Cherkessia.

Key words: teyps, elites, tukhums, clan ties, Northern Caucasus.